

Işık Eğrioğlu Ertekin

Dr. Araştırma Görevlisi, Trakya Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü, Edirne/Türkiye
Research Assistant Doctor, Trakya University, Faculty of Literature/Department of History,
Edirne/Turkiye

 eposta: isikegrioglu@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0001-8102-0190>

Atıf/Citation: Ertekin, I. 2024. Napoléon Bonaparte ve İstanbul. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/38, 256-271. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1380359>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	23.10.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	08.01.2024
Yayın Tarihi/Published:	15.03.2024

NAPOLÉON BONAPARTE VE İSTANBUL

Öz

Napoléon Bonaparte, birinci konsüllüğü (1799-1804) ve imparatorluğu (1804-1814) dönemlerinde I. Fransız İmparatorluğu'nun genişlemesi ve nüfuz alanını arttırmasını amaçlamış ve bu hedef doğrultusunda tarih boyunca stratejik öneme sahip olan İstanbul'u birkaç kez hedefi haline getirmiştir. İstanbul'un konumunun sunduğu ayrıcalık, Osmanlı Devleti'nin iç karışıklıklar ve isyanlarla çalkalandığı bir dönemde Napoléon Bonaparte'a Akdeniz'deki etkisini arttırma ve Doğu'ya açılma fırsatı sunmaktaydı. Fakat aynı zamanda Napoléon'un hayalini kurduğu büyük Fransa İmparatorluğu'nun doğu sınırını teşkil etmesi ve Rusya'nın genişlemeci politikasına bir set oluşturması açısından önemli görülmekteydi. 1797 Campo-Formio Antlaşması ile Birinci Koalisyon Savaşları'nın nihayete ermesi akabinde Fransız Devrimi sonrasında ülkeyi idare eden Direktuar Hükümeti'nin Mısır'ı hedef haline getirmesiyle başlayan bu süreç kısa sürmüştü de Napoléon'a gelecekteki hedefleri konusunda bir fikir vermişti. Napoléon Bonaparte, Mısır'da birbiri ardına kazandığı askerî zaferlerle Suriye üzerinden İstanbul'a yürümek istemiş, Direktuar'da da eş zamanlı olarak İstanbul'u zapt etme niyeti baş göstermişti. Dolayısıyla Mısır'da kurulan yeni Fransız yerleşkesinin, burayı hem Fransa için doğudaki stratejik bir üs, hem de İstanbul'a açılan bir kapı haline getirmesi planlanmıştı. Mısır seferinden sonra başlayan Türk-Fransız savaşını sonlandıran 1802 Paris Antlaşması ise, Napoléon Bonaparte'ın Osmanlı Devleti ile bozulan ilişkilerini düzeltmesi ve İstanbul'un sunduğu avantajlardan siyaset ve diplomasi yoluyla istifade etmesinin önünü açmıştır. Napoléon bu dönemde Mısır'ın işgali ile Babıali'de artan İngiliz-Rus tesirini bertaraf etmek için bir dizi diplomatik hamlede bulunmuş, lakin III. Selim'in tahttan indirilmesi ile İstanbul'daki İngiliz ve Rus hizbine karşı bir sonuç elde edemeyeceğini anlamıştı. Napoléon, bu noktadan sonra bambaşka bir doğu politikası benimseme yoluna tevessül etmişti. Bu yeni dış siyaset vizyonu, Rusya ile Osmanlı Devleti'ni bölüp, paylaşmak üzerine kurulu ittifakların

doğumuna sebep olmuştu. Napoléon Bonaparte, dünyanın başkenti olarak gördüğü İstanbul'u, imparatorluğunun en değerli kazanımlarından birisi olarak topraklarına katmayı amaçlamışsa da, Rusya'nın da aynı şeyi hedeflemesiyle bu büyük projesi sürüncemede kalmıştı. Bu çalışmada, Napoléon Bonaparte'ın konsüllükten imparatorluğa uzanan süreçte İstanbul merkezli doğu politikasını pratiğe dökmek adına attığı adımlar ve amacına giden yolda kullandığı araçlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Napoléon Bonaparte, İstanbul, Fransa, Mısır, Suriye, Direktuvar, Napoléon'un Doğu Politikası, Tilsit Antlaşması, I. Aleksandr.

NAPOLÉON BONAPARTE AND ISTANBUL

Abstract

During his first consulship (1799-1804) and his empire (1804-1814), Napoléon Bonaparte sought to expand France and increase its sphere of influence. For this purpose, Istanbul, which has been strategically important throughout history, became Napoléon's target on several occasions. The privileged location of Istanbul offered Napoléon Bonaparte the opportunity to increase his influence in the Mediterranean and expand to the East at a time when the Ottoman Empire was plagued by internal turmoil and rebellions. At the same time, Istanbul was seen as the eastern frontier of Napoléon's dream of a great French Empire and a barrier to Russia's expansionist policy. The Treaty of Campo-Formio (1797) ended the First Coalition Wars. Meanwhile, the French Directory government had set its sights on Egypt, but the occupation was short-lived. Nevertheless, it was enough to give Napoléon an idea of his future ambitions. With his successive military victories in Egypt, Napoléon Bonaparte found the courage to march on Istanbul via Syria, and subsequently projects to conquer Istanbul were put on the agenda in Paris. The new French settlement in Egypt was therefore planned to be both a strategic base for France in the East and a route to Istanbul. The Treaty of Paris (1802), which ended the Franco-Turkish war that had begun after the Egyptian campaign, paved the way for Napoléon Bonaparte to repair his deteriorating relations with the Ottoman Empire and to take advantage of the political and diplomatic benefits offered by Istanbul. During this period, Napoléon made a series of diplomatic moves to reduce the increasing Anglo-Russian influence in the Porte with the occupation of Egypt, but then he realised that he could not achieve any results against the British and Russian faction in Istanbul with the dethronement of Selim III. From this point on, Napoléon adopted a completely different Eastern policy. This new foreign policy vision led to the birth of alliances with Russia based on the division and partition of the Ottoman Empire. Although Napoléon Bonaparte aimed to conquer Istanbul, which he considered the capital of the world, as one of the most valuable acquisitions of his empire, this great project was delayed by Russia's aim to do the same. This study examines the steps that Napoléon Bonaparte took to implement his Istanbul-centred eastern policy and the instruments he used to achieve his goal.

Keywords: Napoléon Bonaparte, Istanbul, France, Egypt, Syria, French Directory, Eastern Policy of Napoléon, Treaties of Tilsit, Alexander I.

Giriş

Monarşi Fransası'nın doğu politikasının I. François ile başladığı kabul edilir fakat Fransız doğu politikasının temel hatları XVI. Louis döneminde Fransa'nın İstanbul büyükelçiliğini daha sonra da dışişleri bakanlığını yürüten Vergennes'a kadar belirlenmemiştir. Bu dönemin doğu politikası vizyonu statükocu, fakat tedbirli bir tabiata sahipti. Devrim sonrası ise Fransa'nın geçirdiği köklü yapısal değişimler, yeni bir doğu politikası ihdas edilmesi ihtiyacını doğurmuştu. Devrim Hükümeti, ilkeleri gereği işgalci ve yayılcı bir dış politika uygulayamasa da¹ Birinci Koalisyon Savaşları ve akabinde yaşanan gelişmelere bakıldığında, agresif bir dış politikaya meyledildiği görülmektedir. Direktuvar Hükümeti'nin (1794-1799), Devrim Savaşları'nın ilk etabı biter bitmez gözünü Doğu'ya, Osmanlı Devleti'nin topraklarına dikmesiyle başlayan bu süreç, Napoléon Bonaparte'ın Birinci Konsüllüğü ve ardından imparatorluğu döneminde de devam etmişti.

Napoléon Bonaparte, Doğu'ya her daim ilgi duymuştu. 1798 Mısır Seferi ile eyleme dökülen bu alaka, imparatorluğunun son günlerine kadar varlığını zaman zaman göstermiş ve Fransa'nın doğu politikasının şekillenmesini sağlayan etkenlerden biri olmuştu. Bu siyaset vizyonu, kimi zaman İstanbul'u merkezine alan farklı dış politika ve diplomasi uygulamalarıyla formüle edilmişti. Bu çalışmada Fransa'nın Mısır Seferi esnasında baş gösteren İstanbul'un zaptı hayallerinin Bonaparte'ın Suriye Seferi'ndeki etkisine, Fransız kamuoyundaki yansımalarına ve Sultan III. Selim'in 1807'deki halli sonrasında değişen Türk-Fransız ilişkileri ekseninde Napoléon'un İstanbul'u ele geçirme planlarına yer verilecektir. Napoléon Bonaparte'ın muhaberatı, Fransız Dışişleri Arşivi kayıtları, Napoléon'un yakın çevresinin ve kurmaylarının kaleme aldığı hatıratları ve ayrıca Fransa'nın resmi yayın organlarının neşrettiği haberler, makalede kullanılan temel kaynakları oluşturmaktadır.

1. Napoléon Bonaparte'ın Suriye Seferi Sırasında Direktuvar'ın İstanbul'u İşgal Planları

1798 senesinde Fransa, birkaç yüzyıldır projelendirdiği bir tasarımı uygulamaya koydu ve Bonaparte *l'Orient*² adlı bir gemiyle Akdeniz'e açılarak, Osmanlı Devleti'ne ait olan Mısır'ı işgal etti. Fransa'nın Mısır üstündeki emelleri esasında 13. yüzyıldaki Yedinci Haçlı Seferleri'ne dayanmaktaydı. Fransa Kralı IX. Louis (St. Louis) önderliğindeki seferde Mısır'ın Kudüs'e açılan bir kapı olduğu anlaşılmış, işgali elzem hale gelmişti. Fakat 17. yüzyıla kadar Mısır'ın işgali için bir adım atılmamış, XIV. Louis dönemine kadar işgalin detaylı projesi

¹ 22 Mayıs 1790'da Ulusal Meclis, Fransız ulusunun 'fetihler yapmak' amacıyla herhangi bir savaşa girişmekten vazgeçtiğini ilan etmişti. Bu nedenle, bir saldırı ittifakı imzalamak Fransız devrim prensipleriyle çelişmek anlamına gelecekti (Firges 2017: 47).

² Fr. *Doğu*. Napoléon'un oryantal hayallerine *Doğu* adlı bir gemiyle yelken açması oldukça semboliktir. Zira bu gemi üç direkli olup, uzunluğu 64 metreydi ancak Mısır seferinin başında, Abukır Deniz Muharebesi'nde infilak etmiş, kullanılamaz hale gelmişti (*Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III C. IV* 1860: 89).

Napoléon Bonaparte ve İstanbul

oluşturulmamıştı. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu için tehdit oluşturan Fransa'nın dikkatini başka bir yöne, Osmanlı Devleti'ne, yönlendirmek amacıyla filozof Gottfried Wilhelm Leibniz tarafından şekillendirilip XIV. Louis'ye sunulmuş ise de bu proje uygulamaya konulmadı (Lloyd 2016: 461). Dönemin başbakanı Colbert'in ekonomik reformlarıyla Fransa zaten Mısır'dan hatırı sayılır ölçüde istifade etmekteydi (Zwierlein 2020: 329, 362). Ayrıca Fransa, Levant ticaretinin canlandırmak için Süveyş Kanalı'nın açılmasını önemsemekte, bu yolla İngiltere'nin Hint yollarını da baltalamayı istemekteydi. Bu bağlamda 1580'lerden itibaren ara sıra bölgede, günümüze kadar ulaşan topoğrafik haritalarla desteklenen fizibilite çalışmaları yapılmıştı³. Mısır'ın Fransa'ya katılmasını bir devlet politikası olarak benimseyen dönemin başbakanı (1758-1770) Étienne-François de Choiseul'e kadar, Osmanlı Devleti'nin varlığının ve bütünlüğünün korunması Fransa için elzem görülmekteydi. Choiseul'le değişen Fransa'nın doğu politikası, Mısır'ın uzun vadede Fransa'ya dahlini ön görmekteydi. Bu bağlamda Mısır'ın işgali için çalışmalar yapılmış, bu sefer bölgeye askeri uzmanlar gönderilmiş, işgalin ön hazırlığı niteliğinde raporlar hazırlanmıştı. 1777'de Denizcilik Bakanlığı tarafından görevlendirilen Baron de Tott'un çalışmaları bunların arasında en bilinenleridir (Tóth 2002: 160)⁴. Netice itibariyle tüm bu çalışmalar ve analizler yıllarca arşivlerde bekledikten sonra 1798'deki Mısır Seferi'nde kullanılmış ve bu sayede Napoléon Bonaparte Mısır'a bölge hakkında tamamen malumat sahibi olarak ayak basmıştı.

Napoléon Bonaparte, kumandanı olduğu Doğu Orduları'yla Mısır'ı işgal ettikten sonra Osmanlı Devleti derhal, İngiltere ve Rusya ile birer ittifak antlaşması akdederek, Fransa'ya savaş ilan etti (Soysal 1999: 244, 260-262). Akabinde Abukır Deniz Muharebesi'nde Fransız donanması, İngiliz filolarınca imha edildi ve Bonaparte'ın anavatanıyla iletişimi Ağustos 1798 itibariyle tamamıyla kesildi. Akdeniz'de İngiliz, Rus, Türk filolarının etkinliklerinin giderek artması sebebiyle Bonaparte, Direktuvar hükümetinden ne bir talimat alabildi, ne de kendi durumunu hükümetine iletebildi⁵. Öte yandan Direktuvar da Mısır'daki son durumu ancak İstanbul'a ulaşan haberlerden öğrenebilmekteydi. Üstelik bu haberlerin çoğu gerçeklikten oldukça uzaktı. 22 Kasım 1798 tarihli Direktuvar zabıtlarında Bonaparte'ın esir edildiği ve İstanbul'da hapsedildiğine dair bir endişenin izlerine rastlamak mümkündür (Archive National, AF III/558, 22 Kasım 1798). Birkaç hafta sonra Bonaparte'ın aslında Kahire'de olduğu ve fakat Kahire'de Araplar tarafından öldürüldüğü duyumu, yine Direktuvar tutanakları arasındadır (Archive National, AF III/562: 14 Aralık 1798)⁶.

³ Bunlardan dikkat çeken bir tanesi Jacques Savary'ye aittir. Bkz. Savary 1757: 472-473.

⁴ Baron de Tott'un 1777 senesinde Osmanlı ülkesindeki gizli misyonunun detayları için bkz. Tott 1784: 5-187.

⁵ Bonaparte, 7 Ekim 1798 tarihli kendi muhaberatında 6 Temmuz 1798'den beri Avrupa kaynaklı hiçbir haber alamadığını ifade etmişti. Bkz. (*Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. V* 1860: 41).

⁶ Yine aynı tutanakta karantinadan yeni çıkan bir ulağın getirdiği mektuplara göre Bonaparte'ın sağ olduğu doğrulanmıştı.

Paris'teki Direktuvar Hükümeti'nden, 4 Kasım 1798'de Bonaparte'a ilk direktif aylar sonra ulaşabildi. Bu direktifte generale üç seçenek sunuldu: Direktuvar'a göre Osmanlı Devleti her an çökebilirdi ve topraklarının paylaşılması an meselesiydi. Dolayısıyla bu fırsattan istifade etmek ve aslan payını, yani İstanbul'u kimseye kaptırmamak yönünde Bonaparte'dan atılımlar bekleniyordu. Direktuvar'ın başındaki isim olan Jean Baptiste Treilhard tarafından kaleme alınan direktifte, Bonaparte'a şu seçenekler sunulmuştu. İlki, Türklerin taarruzlarından korunacak şekilde Mısır'da tutunmaktı. Mısır'daki Fransızlar için uygun yerleşimler kurulması, ilkimi ve coğrafi şartları hesaba katarak alt yapı faaliyetleri yürütülmesi ve Mısır'ı bir Fransız kolonisine dönüştürmek için uygun zeminin oluşturulmasıydı. İkincisi; İngiliz egemenliğini sonlandırmak için Hindistan'a yürünmesiydi. Bonaparte burada muhalif unsurların desteğini alarak İngiliz nüfuzunu kırabilirdi. Üçüncüsü ise; doğrudan İstanbul'a yürümekti (La Meurthe 1885: 283-292).

Bonaparte, Treilhard'dan gelen bu talimatnameyi, Suriye seferine çıktıktan sonra cepheyleken aldı⁷. Generalin ileriki yıllarda 2 Aralık 1805'te kesin bir zaferle ayrıldığı Austerlitz Muharebesi arifesinde sarf ettiği sözlerine bakılacak olursa, Direktuvar'ın direktifi kendisine ulaşmadan önce bile, Suriye seferinin neticesinde İstanbul'u ele geçirmeyi umduğu anlaşılmaktadır. Bonaparte, Cezzar Ahmed Paşa ve Doğu Akdeniz İngiliz Donanması Komutanı Sidney Smith karşısında aldığı yenilgiden altı yıl sonra bile, İstanbul'u ele geçirme yolunda Akka hezimetinin nasıl etkili olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: "...Şayet Akka'da muzaffer olsaydım, başıma sariğimi takar, orduma şalvar giydirir yoluma devam ederdim... Kendi İssos savaşımı vermiş olurum. Doğu'nun İmparatoru olurum, İstanbul'u ele geçirirdim..." (Taillandier 1875: 128).

Direktuvar'ın sunduğu İstanbul seçeneği, kamuoyunda derhal akis buldu. Cumhuriyetin yayın organlarından *Chronique Universelle* 30 Kasım 1798 tarihli sayısında Bonaparte'ın Anadolu'yu geçip İstanbul'a yürümesi için uygun koşulları okuyucuyla paylaşmıştı. Makaleye göre Bonaparte, emri altındaki 20-30 bin yetenekli Fransız askerle Suriye ve Anadolu'daki ayrılıkçı unsurlarla birleşecek ve bunların da desteğiyle İstanbul'u alabilecekti. Ahşap yapılarla dolu İstanbul, yarım saatlik bir topçu saldırısıyla küle dönüşecek, Sultan III. Selim maiyetiyle birlikte Trabzon'a kaçmaktan başka çare bulamayacaktı (*Chronique Universelle*, 10 Frimaire VII/30 Kasım 1798). Bonaparte'a havale edilen bu proje Fransız askeri planlamasını harekete geçirecek kadar ciddiydi. *Dépôt général de la Guerre et de la Géographie* adlı birimin başındaki isim Joseph Meunier, görevinden ayrılıp aktif askerliğe geri döndükten birkaç gün sonra Savaş Bakanı Barthélemy Louis Joseph Schére'e İstanbul'a iki koldan yapılacak bir saldırı için 27 Aralık 1798'de ayrıntılı bir plan gönderdi. Meunier'ye göre, Mısır'ın işgali, İstanbul'un ve Avrupa'daki Osmanlı topraklarının işgalinin de yolunu

⁷ Bonaparte, Direktuvar'ın 4 Kasım 1798 tarihli direktifini 25 Mart 1799'da Akka önlerinde aldığını kendi muhaberatında belirtmektedir. Bkz. (*Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. V, 1860: 578*).

açmıştı. Bu plana göre Fransa'nın tüm Akdeniz adalarını kademeli olarak ele geçirmesi gayet mümkündü. Meunier raporunda, Roma'nın Yunanlarla savaşlarında yerel bölünmelerden faydalandığına işaret ederek, Fransız ordusunun "Sezar'ın rotasını" takip etmesi ve Çanakkale Boğazı üzerinden İstanbul'a saldırması gerektiğini savundu. Askeri zafer elde edildikten sonra, Fransız yönetiminin Osmanlı topraklarındaki etnik ve dini ayrılıklardan faydalanarak işgalin kalıcı olacağını iddia etmekteydi. Meunier'nin projesi temelde Osmanlı unsurlarını kendi devrimlerini yapmaları için desteklemeye dayanıyordu. Buna göre Fransız birlikleri Epir'den çıkarma yapmak için İtalya'daki Brindisi'den yola çıkacaktı. Bu esnada Bonaparte, Doğu Ordusu'yla Mısır'dan ayrıлып Suriye'yi ve Anadolu'yu geçtikten sonra Asya tarafından İstanbul'a yaklaşacaktı (Dzavid 2016: 104; La Meurthe 1885: 73).

Napoléon Bonaparte da tüm doğu rüyasının ve İstanbul yolunun kilit noktasının Suriye Seferi'nden ve Akka'dan geçmekte olduğunu düşünmekteydi. Kuşatma esnasında bir noktada artık ordusunun demoralize olduğunu anlamış, kâtabi Louis de Bourrienne ile dertleşmişti. Bourrienne 1829'da yayımladığı hatıratının 2. cildinde, Bonaparte'ın 9 Mayıs 1799'da, yani yenilgiyle sonuçlanan kuşatmanın bitişine birkaç gün kala, kendisine şu sözleri aktardığını kayda geçirmiştir: "Bu mezbelelikten çıktığımızda Doğu önümüzde açılacak. Burası bana birçok adama mal oldu ve çok zaman kaybettirdi. Ama artık geri dönüş yok. Doğu'nun kaderi Akka'nın zaptına bağlı. Burası İstanbul'un yahut Hindistan'ın eşiği. Başarırsam ki başaracağıma inanıyorum, paşanın hazinelerini ve üç yüz bin adama yetecek silah ve mühimmatını ele geçireceğim. Cezzar'ın gaddarlığıyla mustarip olan Suriye'yi harekete geçirip silahlandıracağım. Şam ve Halep üzerine yürüyeceğim. Ülkenin içlerine doğru ilerleyerek, tüm muhaliflerle birlikte ordumu büyüteceğim. Köleliği ve zalim paşaların tahakkümünü yok edip bunu halka duyuracağım. Silahlı kitlelerle İstanbul'a varacağım. Türk imparatorluğunu devireceğim ve Doğu'da yeni ve büyük bir imparatorluk kuracağım. Bu, gelecek nesiller için ilk adım olacak. Belki Paris'e Edirne üzerinden dönerim veya Habsburglar'ı tamamen imha ettikten sonra Viyana üzerinden..." (Bourrienne 1829: 244).

Napoléon Bonaparte Akka'da galip gelip, İstanbul'a yürüyeceğine öyle emindi ki, bölgeden Paris'e ulaşan haberler, Akka'nın düşmek üzere olduğunu bildiriyor, Fransız gazeteleri generalin zaferini kutluyordu. Hükümetin resmi yayın organı olan *Le Moniteur*'de yayımlanan 26 Haziran 1799 tarihli bir haberde Bonaparte'ın İstanbul'a doğru yürümekte olduğunu müjdesini vermekteydi. Gazeteye göre "Bonaparte, Suriye'yi zapt ettikten sonra, Karaman, Adana, Konya, Niğde'den geçmiş ve İstanbul'a 85 fersah uzaklıktaki Ankara'ya karargâhını kurmuştu" (Le Moniteur 6 Messidor VII/26 Haziran 1799). Aynı gazete 5 Temmuz 1799'da "Bonaparte önümüzdeki kış İstanbul'da olabilir mi?" diye soruyordu (Le Moniteur 17 Messidor VII/5 Temmuz 1799). *Le Moniteur* ayrıca 24 Temmuz 1799 tarihli haberinde şunu iddia etmekteydi: "Bonaparte, şu anda, İstanbul'a yürümekte olan büyük bir Dürzi ordusu topluyor" (Le Moniteur 6 Thermidor VII/24 Temmuz 1799). Tüm bunlar yetmezmiş gibi bu gazete, 5 Eylül'de Akka'nın düştüğünü, Bonaparte'ın hâlihazırda İstanbul'a yürüdüğünü

kamuoyuyla paylaşmakta herhangi bir beis görmemişti (Le Moniteur 19 Fructidor VII/5 Eylül 1799). Şüphesiz bu yazılar haberden ziyade Fransız kamuoyunu teskin etmeye yönelik propaganda niteliği taşımaktaydı. Fransız Doğu Orduları'nın Mısır'daki durumu, özellikle de Suriye seferindeki yenilgileri sebebiyle, Bonaparte'ın İstanbul'u ele geçiremediği ortadadır. Lakin Akka'da alınan yenilgi sonrasında dahi Bonaparte, Paris'ten takviye birlikler talep ederken "15.000 adamım daha olursa İstanbul'a yürürüm" ifadesini kullanmaktadır (Correspondance de Napoléon Ier C. V, 28 Haziran 1799: 484). Fransa'nın İstanbul'a girme planlarının askıya alınmasındaki bir diğer faktör de İkinci Koalisyon Savaşları'nda Fransa'nın kimi cephelerde aldığı yenilgiler olduğu bilinmektedir. Yenilgilerle birlikte Paris'te Jakobenci hizbin tekrar yükselişe geçtiğini öğrenen Bonaparte, Mısır'dan Paris'e geçerek 18 Brumaire darbesini gerçekleştirmiş ve 1799'da da Fransa'nın birinci konsülü olmuştur. Daha sonra Osmanlı Devleti müttefiklerinin de desteğiyle Fransız Doğu Orduları'nı Mısır'dan çıkarmış ve 25 Haziran 1802'de Paris'te Türk-Fransız Barışı imzalanmıştır (Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/ 18020010).

2. Diplomatik Tesir: İstanbul'da Nüfuz Kazanmak

Türk barışının tesis edildiği 25 Haziran tarihinden yalnızca birkaç hafta sonra Paris'teki Rus temsilcisi Morkof'la görüşen Bonaparte, temsilciye Rus imparatorunun İstanbul tahtını isteyip istemediğini sormuştu. Morkof bu soruyu Çar I. Aleksandr'a 8 Ağustos tarihinde iletmış, birkaç hafta sonra gelen cevap Bonaparte'ı oldukça şaşırtmıştı. "İmparatorun, Osmanlı Devleti'ne karşı herhangi bir düşmanca projeye hiçbir şekilde katılmaya temayülü yoktur, bilakis Majesteleri Türklerle barışı korumaya kararlıdır" (Tatistceff 1891: 44-45).

Bonaparte'ın benzeri bir projeyi de I. Aleksandr'ın babası ve selefi I. Pavel ile birlikte tasarladığı iddia edilmektedir. 1801 senesinin başlarında, bugün hala varlığı tartışmalı bir projenin, I. Pavel ve Bonaparte arasındaki müzakerelerde şekillenmeye başladığı iddia edilmektedir. Bu projeye göre iki devlet, Doğu dünyasını paylaşacaktı. Rusya ve Fransa birleşik orduları Orenburg'dan Buhara'ya kadar uzanan bölgeyi ele geçirerek Astarhan, İran ve Afganistan'ı işgal edecekler, daha sonra da İngiltere'yi İndus'tan çıkartıp Hindistan'ın hâkimi olacaklardı. I. Pavel esasında II. Katerina'ya ait olan bu projeyi Bonaparte'a sunmuş, Bonaparte Fransa'nın kesin olarak Akdeniz'e yerleşmesi şartıyla projeyi kabul etmişti. Ayrıca bu büyük işgal projesinin uygulanabilmesi için Avusturya'nın desteğine ihtiyaç duyulduğundan, II. Joseph'e Sırbistan, Bosna, Bulgaristan ve Eflak ile Boğdan'ın teslimi sözü verilmişti. Dolayısıyla bu projeye Osmanlı Devleti'nin bölünmesi planlanmaktaydı (Strong 1965: 114-115, 118). Aynı sene İngiltere, Hindistan'ın batı hududunu güvence altına almak için İran ile ittifak antlaşması imzalamış, Çar I. Pavel İngiltere tarafından organize edildiği iddia edilen bir suikastta öldürülmüş ve böylece projesinin gerçekleşmesine dair tüm ihtimaller ortadan kalkmıştı (Yazıcı 1995: 451; Kenney Jr. 1977: 205).

1802 senesi itibariyle Bonaparte, İstanbul'u topla-tüfekte zapt edemeyeceğini idrak edince şehri diplomasi yoluyla ele geçirmek amacıyla savaş sonrası Türk-Fransız ilişkilerini revize etmek adına bir dizi adım attı. Bonaparte'a göre Babıali, 1798-99'da akdedilen Rus-İngiliz, Türk ittifakının ağırlığı altında ezilmekteydi⁸. Fransa'ya göre Rus ve İngiliz kordiplomatığı İstanbul'da çok etkiliydi. III. Selim kesinlikle Rus tesiri altındaydı⁹. 1802 Paris Antlaşması'nın imzalanması akabinde, Babıali'de İngiltere ve Fransa'nın bu sefer diplomasi savaşı başlamıştı. Her iki ülke de Osmanlı Devleti nezdinde en kapitüler devlet olarak muamele görmek istiyordu. Fransa'nın başlıca maksadı Babıali'deki İngiliz ve Rus hizbini kırmaktı. Bonaparte, bu amaç doğrultusunda 1799 Bergen Muharebesi'nde gösterdiği üstün başarı sebebiyle General Guillaume Marie-Anne Brune'ü Fransa'nın İstanbul büyükelçisi olarak atadı. Brune aynı zamanda Cumhuriyet'in Osmanlı Devleti'ne gönderdiği ilk asker kökenli büyükelçisiydi¹⁰. Brune, Batavya'daki Fransız kuvvetlerini komuta ederken Helder'e

⁸ 1802'de İngiltere-Fransa arasında akdedilen Amiens Barışı görüşmeleri esnasında, Napoléon Bonaparte kardeşi ve aynı zamanda Fransız temsilcisi olan Joseph Bonaparte'a yazdığı mektupta bunu açıkça belirtmektedir. Bonaparte, Amiens'te imzalanacak antlaşma metninde Osmanlı Devleti için kullanılan "Britanya'nın müttefiki" ibaresinin ısrarla çıkarılmasını istemişti. Bonaparte konu hakkında "Bu kelimeler İngiltere'ye bizim için uygun olmayan şekilde üstünlük verecektir" ifadesini kullanmıştı. Bkz. (*Correspondance de Napoléon Ier* C. VII, 22 Mart 1802: 419).

⁹ 1802'de İstanbul'a gelen Albay Horace Sébastiani'nin gözlemlerini ve faaliyetlerini içeren raporunda, Reisülküttab ile yapılan bir görüşme sonrası Sébastiani raporunda şu ifadeleri belirtir: "(Reis) Efendi'nin bu sözleri Türk Hükümeti'nin ne denli zayıf olduğunu ve Rus etkisine – özellikle de İngiliz etkisine- ne kadar maruz kaldığını göstermektedir. Lord Elgin'in İstanbul'da neredeyse mutlak bir despotizm uyguladığını söylemek doğru olacaktır. Türkler, Ruslar ve İngilizlerden nefret ediyor, fakat Ruslar sınırlarında daimi olarak 80.000 adam konuşlandırmış vaziyette ve İngilizler de Mısır'ı işgal ediyor, beyleri koruyor ve Yanya'lı Ali Paşa ile ilişkileri var. Şayet Bâbüali, Mısır'ın İngilizlerden arındığını görür de barış aracılığıyla da Fransa'ya yanaşırsa, o zaman kendilerini bize tamamen teslim edeceklerdir. Fakat o zamana değin, İngiltere Bâbüali'ye hâkim olmaya devam edecek." Bkz. (Testa, 1864: 508-509).

¹⁰ Napoléon Bonaparte'ın Fransa'yı yönettiği yıllarda (1799-1815) İstanbul'da görev yapmış üç büyükelçi (Guillaume Marie-Anne Brune, Horace Sébastiani ve Antoine-François Andréossy) de yüksek rütbeli askerlerdi. Hem monarşi döneminde, hem Direktuvar dönemi büyükelçilerine bakıldığında neredeyse hiçbirinin asker kökenli olmadığı görülmektedir. Büyükelçiler dışında sahada görev yapan asker-ajanların varlığı da azımsanamayacak kadar fazladır. Bu gelenek esnasında Nizam-ı Cedid sürecinde Osmanlı Devleti'ne gelen Direktuvar dönemi Fransız subaylarının merkeze düzenli olarak gönderdiği raporlara dayanıyor olmalıdır. Zira Osmanlı ordusunun ve askerî teçhizatın islahı için kışlaları gezen, neferâtın durumunu tespit eden Fransız subayları tarafından yapılan mutat raporlama faaliyetleri, Fransa'nın Osmanlı'nın askerî vaziyetinin net bir tablosunu çıkarmasında temel rol oynamaktaydı. Bunlara bir örnek Türk topçularına eğitim ve talim vermek üzere Fransa'dan gönderilmiş olan topçu tabur komutanlarından Jean Baptiste Cuny'nin raporudur. Bkz. (Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 192, 23 Ekim 1795/1 Brumaire IV). Birinci Konsüllüğü ve imparatorluğu döneminde Napoléon da Osmanlı'nın askerî ve idarî vaziyetinin tahlili ve raporlanması amacıyla sahaya pek çok subay göndermişti. Sadece Osmanlı Devleti değil diğer Avrupa ülkeleri de Napoléon'un asker-ajanlarının faaliyetlerinden nasibini almıştı. 1806'da Viyana Büyükelçiliği'nin ikinci kâtibi olarak atanan bir yüzbaşı, Avusturya birliklerinin konumu ve hareketlerini sıkıca takip edip, raporlaması için görevlendirilmişti. Henüz bu spesifik vazifenin adı konulmamışsa da, bu yüzbaşı tarihteki ilk modern askeri ataşeydi. Bkz. (Vagts 1967: 9). Dolayısıyla dünya tarihinde askeri ataşeliğin ihdasının Napoléon döneminde gerçekleştiği ve Prusya ile İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupa devletleri tarafından hızla benimsendiği belirtilmelidir. Napoléon'la yükselişe geçen kitlesel orduların süratli seferberlik uygulaması, şüphesiz düşmanın hareketlerini raporlamak, değerlendirmek, gözlemek ve anlamak amacıyla ortaya çıkan yeni bir birimin –askeri ataşeliğin- doğumunu lüzumlu kılmıştı. Bkz. (Ertekin 2022: 70, 76-77). Brune döneminde de Osmanlı Devleti'nin askerî durumunu

inen bir Rus-Britanya müttefik ordusunu püskürterek iki ordunun başkumandanlarını teslim olmaya zorlamıştı (Coquelle 1904: 53-54). 1802 yılına gelindiğinde bu defa İstanbul'da püskürtülmesi icap eden bir Rus-Britanya diplomat ordusu bulunmaktaydı ve Bonaparte nazarında bu görevin altından layıkıyla kalkabilecek yegâne isim ise Brune'dü. Brune'den sonraki büyükelçi ise 1802'de imzalanan Paris Antlaşması'nın 2 ve 9. maddelerinin Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesinde etkin rol oynayan Horace Sébastiani olmuştu. Özellikle bu iki maddeyle Fransa'nın, Osmanlı nezdinde tekrar en kapitüler devlet haline getirilmesi planlanmıştı. Dolayısıyla Sébastiani'nin antlaşma maddelerini –Bâbîâlî'de Mısır işgali sonrası yükselen İngiliz-Rus tesirine rağmen- III. Selim'e kabul ettirebilmesi ve tali entrikaları bertaraf ederek antlaşmanın kabulünde önemli rol almış olması¹¹ yeni büyükelçiyi Fransız doğu politikasının uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği bağlamında aktif bir politik figür haline getirmişti. Bonaparte, bu bağlamda 9 Haziran 1806'da Sébastiani'ye verdiği talimatnamesinin 3. maddesinde, "İstanbul'da en imtiyazlı güç olarak muamele görmek ve kaybettiğim itibarı geri kazanmak istiyorum" ifadesini kullanmaktadır (*Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. XII 1806: 550*).

Dördüncü Koalisyon Savaşları bu esnada devam etmekteydi. Fransa ilk üç koalisyon savaşlarında olduğu gibi dördüncüde de kesin zaferler elde ediyordu. 1806 başında Fransa'nın tazyikiyle Rusya ile savaşa giren Osmanlı Devleti, 1807'de boğazlarında beliren İngiliz filoları ile hazırlıksız yakalanmış, akabinde meydana gelen Kabakçı Mustafa İsyanı ile III. Selim tahttan indirilmişti. Bu ana kadar III. Selim ile kendi ifadesiyle dostça bir münasebet¹² kuran Napoléon Bonaparte, padişahın hallinden sonra doğu siyasetinde bambaşka bir yola tevessül etmiş, her an yıkılması beklenen Osmanlı Devleti'ni kendisi bizzat bölerek, aslan payına konmayı istemişti.

3. Tilsit'ten Erfurt'a İstanbul

Özetleyen tablolar hazırlanmış, bunlar Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmişti. Brune her ne kadar bir asker de olsa, İstanbul'da bulunduğu esnada Osmanlı'nın geniş topraklarındaki toplam asker mevcudunu bizzat muhasebe edemeyeceği gerçeği göz önüne alındığında, Türk topraklarındaki Fransız ticari komiserliklerden, konsolosluklardan yahut Vagts'ın ajan-asker olarak tanımladığı ilk askeri ataşelerin gözlem ve raporlarından faydalandığı açıktır. Brune'ün sefirliği esnasında hazırlanan bir rapor için bkz. (Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, 23 Mart 1803/2 Germinal XI).

¹¹ Bu cümleler Bonaparte'ın 1802 misyonu için Sébastiani giyabında sarf ettiği sözlerdir. Bkz. (*Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III C. VII, 1861: 388*). Albay Horace Sébastiani'nin 1802'de İstanbul'daki faaliyetleri ve raporunun değerlendirmesi için bkz. (Gürgen 2019: 89-125).

¹² Napoléon, şahsen hiç görüşmediği III. Selim ile mektuplaşmalarında sultana hitaben dostane ifadeler kullanmaktan çekinmemişti. Mısır'ın işgalinden sonra aracısız, diplomatsız doğrudan III. Selim'le iletişim kurmaya başlayan Napoléon, özellikle Rusya ile savaşında, açılması muhtemel ikinci cephe için Osmanlı desteğini rica ederken padişaha oldukça cana yakın davranmıştı. Örneğin hallinden birkaç ay önce Sultan'a Finkenstein'da cephedeyken yazdığı mektupta şöyle hitap eder: "En değerli ve sadık dostum Sultan Selim." ve padişaha Akdeniz'deki donanmasını Karadeniz'e kaydırmasındaki lüzumu açıklar. Bkz. (*Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. XV, 1864: 42*).

14 Haziran 1807'de, Napoléon, Ruslara karşı Friedland Muharebesi'nde galip gelerek, Osmanlı Devleti'ni Rusya ile paylaşmayı öngören Tilsit Antlaşması'nın yolunu açtı. Friedland Muharebesi'nden sonra Çar'la barış müzakerelerine başlayan Napoléon'a bir gün tüm doğu politikasını değiştiren iki haber gelmişti. Bunlardan ilki Viyana'da bulunan temsilcisi Antoine-François Andréossy'dendi. Andréossy, Napoléon'a Avusturya'nın ittifaka sıcak bakmadığına dair çıkarımlarını içeren bir mektup göndermişti (*Correspondance de Napoléon Ier*, C. XV, 1807: 367). Napoléon kış aylarından itibaren Avusturya'nın mevcut savaş ve ittifaklar sistemi hakkında ne düşündüğünü bilmek istiyordu. Mart ayında Dışişleri Bakanı Talleyrand'a şöyle yazmıştı: "Avusturya Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü teminat altına alan bir antlaşma istiyorsa, tamam. Olur. Rusya'nın Türklere toprak elde ettiği bir senaryoda kendisi de eşit pay almak istiyorsa, bu da yapılabilir" (*Correspondance de Napoléon Ier* C. XIV, 3 Mart 1807: 365). Birkaç hafta sonra Avusturya'nın Türk toprakları ile ilgili bir proje teklif etmesi durumunda derhal kabul edilmesi yönünde Talleyrand'a talimat vermişti (*Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, 26 Mart 1807: 545). Aynı gün gelen diğer haberle İstanbul'da bir isyan patlak verdiği ve padişahın devrildiğini öğrenen Napoléon'un, mektubu okuduktan sonra Çar'a dönüp "Bu, Türk İmparatorluğu'nun artık var olamayacağını söyleyen Tanrı'nın bir hükmüdür" diye haykırdığı nakledilmiştir (Vandal 1891: 73). Aynı gün gelen bu iki havadisle iki potansiyel müttefik, Avusturya ve Osmanlı Devleti, bir anda saf dışı kalmaktaydı.

III. Selim'in artık karar alıcı pozisyonunda olmaması, Fransız politikasını Tuna'nın diğer yakasındaki destekten mahrum etmişti. İstanbul'da yaşanan gelişmeler üzerine Napoléon, Bâbiâli'yi artık tereddüt etmeden ve pişmanlık duymadan terk etmiş ve daha etkili bir ittifak planı yapmaya başlamıştı. Paris'in Osmanlı Devleti'ne sırt çevirmesinin nedenlerini Tilsit müzakerelerine katılan, Rus tarafıyla sıkı pazarlıklarda bulunan ve Napoléon'un Rus politikasında belirleyici isimlerden olan Anne Jean Marie René Savary yıllar sonra şöyle nakletmektedir:

"Merhum padişah bizim dostumuz ve müttefikimiz olduğundan, halefinin Fransa karşıtı hizipten yana tavır alacağından şüpheleniliyordu. Yeni Sultan, bir Fransız ajanı olduğu ithamıyla Prens Suzo'nun başını kestirdiği¹³ için bu daha da olası görünüyordu... Bütün bu gelişmelerin ışığında ne yaparsak yapalım, İstanbul'da artık kalıcı olarak var olamayacağımız sonucuna vardık. Ruslar, Türk başkentinde büyük bir nüfuza sahiptiler. Karadeniz kıyılarının büyük bir kısmına ve nehirlerin döküldüğü yerlere de sahip olduklarından, güçleri herhangi bir dengeyi kabul etmeyecek kadar sağlam bir şekilde kurulmuştu. Yunanlılar ise, kendilerini uzun zamandır ezen boyunduruktan kurtulacakları anı sabırsızlıkla bekliyorlardı. Türk Hükûmeti'nin mekanizması bozulmuştu ve kendisini kurtaracak kaldıracı sabitleyecek

¹³ Tilsit'ten sonra Türk-İngiliz yakınlaşması için İstanbul'a gelen Sör Arthur Paget'in Bâbiâli temasları Fransız Büyükelçiliği'nden gizli tutulmaya çalışılmıştı. Bu diplomatik temasları Fransızlara sızdıran kişi Suzo'ydu. Suzo'nun başı bu sebeple kesilmişti. Bkz. (Gaffarel 1890: 37-38).

hiçbir dayanak noktası sunmuyordu. Anlaşabileceğimiz yegâne hükümdarı kesin olarak kaybetmiştik. Avrupa'da Türkler bir ulus olarak bile görülüyordu. Türkleri, Asya'ya geri sürülmesi gereken büyük bir kabile olarak görme âdeti vardı. Bunu da onlardan daha üstün bir ulus olan Yunanlılar, büyük bir gücün yardımıyla yapacaktı. Bu nedenle, Türklerden bağımsız olarak Rusya ile bir anlaşmaya varmayı tercih ettik ve (Osmanlı Devleti'ni) terk etmek için Sultan'ın ölümünden yararlandık. Kendi çıkarlarımız için doğruyu mu, yanlışını mı yaptığımıza karar vermek istemiyorum ama itiraf etmeliyim ki kesinlikle inancımızı koruyamadık. Özellikle de Türkiye'yi savaşa biz sürüklemişken, inancımızı koruyamadık." (Savary 1828: 80-81)

Napoléon ve I. Aleksandr arasında yürütülen Tilsit görüşmeleri, temelde Avrupa siyasetini alt üst eden bir süreçtir. I. Aleksandr, kısa süre içinde kara Avrupası'nın hâkimi olan ve *Grand Armée*'siyle Rus sınırlarına dayanan Napoléon karşısında ağır bir hezimete uğramış, barışa mecbur kalmıştı. Fakat diğer yandan Napoléon da uzayan seferlerin mali külfeti yüzünden barış istemekteydi. Böylece nispeten denk şartlarla müzakere masasına oturan iki imparator, Avrupa'nın diğer ülkelerinin kaderlerini tayin etmeye başladılar. 9 Temmuz 1807'de imzalanan Tilsit Antlaşması, Fransa ile Rusya arasında barışı yeniden tesis etmiş ve ittifaklarını teyit etmişti. I. Aleksandr'ın ısrarı üzerine Fransa, Prusya topraklarının bir kısmını iade edecekti. Bununla birlikte, 12 Temmuz 1807'de Königsberg'de (bugün Kaliningrad) imzalanan başka bir muahedeye göre, iade Prusya'nın savaş tazminatını ödenmesinden sonra gerçekleşecekti. I. Aleksandr, Napoléon'un ele geçirdiği bölgeleri tanıdı. Ayrıca Fransa ve İngiltere arasında arabulucu olacaktı. Aynı şekilde, Napoléon da Rusya ile Osmanlı Devleti arasında barışın yeniden sağlanması için arabuluculuk üstlenecekti¹⁴. Şayet İngiltere, Rus tavassutunu reddederse, Rusya 1 Aralık 1807'de İngiltere'ye savaş ilan edecekti (Clerq 1864: 214). Antlaşmanın gizli ve ayrı maddelerinde işin rengi değişmekteydi. Tilsit Antlaşması'nın 8 numaralı gizli maddesi, Osmanlı Devleti'nin paylaşımı ile ilgiliydi. İki imparator Bâbiâli'nin üç ay içinde Fransız arabuluculuğunu kabul etmemesi halinde, Osmanlı Devleti'ne karşı ortak hareket etme konusunda anlaşıldılar. Müttefikler böyle bir askeri müdahale için belirli savaş araçlarını tanımladılar: Buna göre Rumeli ve İstanbul dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki tüm eyaletleri "Türklerin boyunduruğundan kurtulacaktı." (Tatistceff 1891: 180; Clerq 1864: 214).

Rus-Fransız ittifakının doğmasına sebep olan bu olaylar zincirinin ilk halkası olan Napoléon-I. Aleksandr arasındaki ikili görüşmeler kayda alınmamışsa da İngiliz istihbaratı I. Aleksandr'ın yakın çevresinden anonim bir muhbir ile Tilsit görüşmelerinde iki imparatorun niyetlerini öğrenebilmişti (Munch-Petersen 2013: 26-27). Haber büyük bir hızla yayılmış,

¹⁴ 13 numaralı madde İngiltere, 23 numaralı madde ise Osmanlı Devleti ile ilgilidir. Bkz. Tilsit Antlaşması (Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18070010; Clerq 1864: 210-212).

Napoléon Bonaparte ve İstanbul

dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı George Canning'in 15 Ağustos 1807 tarihli muhaberatıyla, Bozcaada önlerinde Halet Efendi'yle Türk-İngiliz barışı müzakereleri yürütmekte olan Arthur Paget'e iletilmişti (Paget 1896: 323). Tilsit görüşmelerinde kayda alınmamış bir diğer mesele de yine Osmanlı Devleti'nin paylaşımı ile ilgiliydi. Yukarıda bahsedilen 8 numaralı gizli madde dışında kayıtlara geçmiş herhangi bir resmî tutanak yoktur. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni bölen bu antlaşma neticesinde müttefiklere hangi bölgelerin tahsis edildiğine dair yazılı bir resmî antlaşma metni elimizde mevcut değildir. Tilsit'te imzalanan üç antlaşmanın yalnızca ikisi kamuya paylaşılmıştır: Fransa-Rusya ve Fransa-Prusya antlaşmaları. Yukarıda zikredilen gizli maddeleri ihtiva eden antlaşma ise iki imparator arasında kalmıştı. Gizli antlaşma, akdedilen koşullar ortadan kalktığı için ileriki tarihlerde kamuya ve dolayısıyla tarihçilerin kullanımına açılmıştı (Méneval 1894: 107).

Napoléon ve I. Aleksandr'ın Osmanlı Devleti'nin paylaşımı yönünde uzun uzadıya yaptıkları müzakerelerin asıl tanığı Claude François Méneval'di. Méneval, Napoléon'un uzun yıllardır kâtipliğini yaptığından imparatorun sadık bir sırdaşı konumundaydı. Rus seferi boyunca da Napoléon'un yanındaydı. İki imparatorun Niemen Nehri üstündeki meşhur sal müzakerelerinde Napoléon'un yanında sadece Méneval bulunmaktaydı. Méneval, ikili arasındaki konuşmaları o an için kayda geçirmemiş olsa da, 1827 senesinde üç cilt halinde yayımladığı hatıratının ikinci cildinde Napoléon ve I. Aleksandr arasındaki konuşmaların ayrıntılarını aktarmaktadır. Méneval'in tanıklığına göre orduları büyük muharebelerden çıkan Napoléon ve I. Aleksandr, barış müzakereleri yürütülürken birbirleriyle oldukça yakın dostluk ilişkileri geliştirmişlerdi. İkili, kimi zaman çadırlarına kapanıp saatler boyunca kayda geçmeyen toplantılar tertip etmişti. Napoléon bu görüşmelerde bazen Méneval'den bir Osmanlı haritası getirmesini isterdi. Méneval'in aktardığına göre Napoléon ve I. Aleksandr bu haritaya eğilerek Avrupa'daki Türk topraklarının nasıl taksim edileceği ile ilgili uzun görüşmeler yaparlardı. Pek çok bölgenin taksimi konusunda mutabakata varan iki imparatorun anlaşamadığı tek bir yer vardı: İstanbul. Napoléon, İstanbul'un dünya imparatorluğunun merkezi¹⁵ olduğunu belirtmişti (Méneval 1894:104-105). Lakin I. Aleksandr ise Roma'nın mirasını İstanbul'da sürdürmeyi hayal etmekteydi. Dolayısıyla iki taraf da İstanbul'u diğerine kaptırmak istememekteydi. Bu yüzden İstanbul'un kimseye ait olmaması, burada bağımsız bir hükûmet kurulması hususunda mutabakata varılmıştı¹⁶.

¹⁵ Méneval'in Napoléon'dan alıntıladığı cümle tam olarak "*Constantinople, c'est l'empire du monde!*"dur. Bu cümle'nin literal tercümesi "İstanbul, dünyanın imparatorluğudur." Fakat Napoléon'un İstanbul'un tarih boyunca sahip olduğu jeo-stratejik önemine atfen zikrettiği bu cümle burada "İstanbul, dünya imparatorluğunun merkezidir" şeklinde tercüme edilmiştir.

¹⁶ İstanbul'da bağımsız bir hükûmet kurulması fikrinin Çar I. Aleksandr'a ait olduğu söylenmektedir. İleriki zamanlarda gerçekleşecek St. Petersburg Büyükelçisi Caulaincourt ve Rus Dışişleri Bakanı Rumyantsev'in arasındaki görüşmelerde İstanbul konusunda bir mutabakata varılmayınca, Caulaincourt Çar'ın İstanbul'da bağımsız bir hükûmet kurma tasarısının değerlendirilmesini teklif etmişti. Bkz. (Tatistceff 1891: 343).

Napoléon, yıllar sonra Saint-Helena'deki sürgünü esnasında Tilsit görüşmeleri ve bu görüşmelerde Osmanlı Devleti ile ilgili alınan kararlar hakkında şunları ifade etmişti:

"I. Aleksandr'ın Osmanlı Devleti'ni ele geçirme planı tüm düşüncelerinin temelini oluşturuyordu. Bu konuda birlikte birkaç görüşme yaptık. Teklifi bana sunduğunda ilk başta büyüledim çünkü bu 'barbarlar' Avrupa'dan atmanın medeniyetimizin gelişmesi için faydalı olacağına inandım. Lakin bu durumdan doğacak sonuçları düşündüğümde Türk hâkimiyeti altında yaşayan çok sayıda Yunan'ın, Rusya'ya korkunç derecede bir üstünlük kazandıracağını idrak ettim ve bu projeyi reddettim. Çünkü Aleksandr özellikle İstanbul'u istiyordu. Buna izin veremezdim zira bu durum Avrupa'daki güç dengelerini alt üst ederdi. Gerçi bu projeye Mısır'ı, Suriye'yi ve Adalar'ı ben alacaktım, ama yine de bunlar Rusya'nın kazanımlarına denk değildi..." (Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. XXXII, 1870: 402).

Tilsit görüşmelerinden 1808'deki Erfurt Antlaşması'na kadar geçen süre zarfında Napoléon ve I. Aleksandr, Osmanlı topraklarının taksimi ve İstanbul'un kimde kalacağı ile ilgili müzakereleri, büyükelçileri ve dışişleri bakanları vasıtasıyla yürütmeye devam ettiler. Fransa'nın St. Petersburg Büyükelçisi Caulaincourt ile dönemin Rus Dışişleri Bakanı Rumyantsev arasında geçen görüşmeler, önceleri Rusya'nın sadece Eflak ve Boğdan'ı istediğini beyan etmesiyle başlamış fakat sonra projenin kapsamı genişlemişti. Şubat 1808'de Napoléon'dan Çar'a gönderilen bir mektupta açıkça Rus, Fransız ve Avusturya müttefik ordularının 50.000 askerle İstanbul'u alarak Anadolu üzerinden Hindistan'a yürümesi teklif ediliyordu (Correspondance de Napoléon Ier, C. XVI, 1864: 489). İleriki günlerde Rus Bakan, Fransız Büyükelçi'ye Mısır'ın ve Hindistan'ın Fransa'ya, İstanbul'un ise Rusya'ya kalması yönünde bir teklif sunmuşsa da¹⁷, Napoléon'a göre İstanbul Rusya'ya terk edilemezdi. Müzakerelerin bir noktasında Çar, İstanbul'un da ikiye bölünerek Rusya ve Fransa arasında pay edilmesi gerektiğini Fransız büyükelçiye bildirmiş ve İstanbul'u gösterir bir harita üzerinde bu işe hemen başlamayı teklif etmişti (Vandal 1890: 438). Müzakereler aylarca sürdü. Bu esnada Napoléon, danışmanlarından D'Hauterive ve İstanbul eski büyükelçisi Sébastiani'den Osmanlı Devleti'nin nasıl bölünebileceğiyle ilgili bir çalışma yapmalarını istemişti. Her iki isim de topografik çalışmalarla destekledikleri raporlar kaleme alarak imparatora sundu ve başarısızca atılacak her hamlenin hazırda bekleyen İngiltere'nin lehine sonuçlanacağı çıkarımına vardılar (Djuvara 1914: 374-375). Bu esnada İspanya meselesi patlak vermişti. Dolayısıyla bu yeni sorunla meşgul olan Napoléon, Türk topraklarının taksimatı tasarılarını bir kenara bırakmak durumunda kalmıştı. Böylece Napoléon'un İstanbul'u merkezine alan doğu rüyası nihayete ermişti.

¹⁷ Caulaincourt ve Rumyantsev'in Osmanlı Devleti topraklarının paylaşımına yönelik 2 Mart 1808 tarihindeki detaylı diyalogu Caulaincourt'un 19 numaralı raporunda mevcuttur. Bkz. (Vandal 1890: 441).

Sonuç

6 Kasım 1816'da, yani Saint-Helena adasındaki sürgününün birinci yılında hatıratını kaleme aldırırken Napoléon Bonaparte Avrupa'yı bekleyen kara günleri tasvir eder. Eski imparatora göre dünya geri dönülemez biçimde yön değiştirmiştir. Eski Avrupa sistemi işlemez haldedir, fakat yenisi de henüz teşkil edilmemiştir. Ve Rusya, devasa kütlesiyle Avrupa'nın başına çorap örmek üzere olan Rusya, büyük bir tehdittir. Avrupa medeniyetinin mevcudiyetinin daim olması ise, toplumu yeniden şekillendirmekten ve yeni ihtiyaçlara cevap aramaktan geçer. Daha sonra Napoléon, bahsettiği cevabı arar gibi, harita üzerinde birkaç ölçüm yaptıktan sonra parmağıyla İstanbul'u gösterir ve İstanbul'un, evrensel hâkimiyetin merkezinde yer aldığını ekler.

Napoléon'un hayalini kurduğu Fransız İmparatorluğu'nun iki temel doğu sınırından biri eski imparatorun kendi tabiriyle, Fransa'yı doğusundaki bataklıktan ayıran İstanbul'du. İstanbul, konumu itibariyle Napoléon'un Büyük Fransız İmparatorluğu mefkûresini, kaotik doğudan ayıran doğal bir setti. Böylece hayalindeki Avrupa konfederasyonunun doğu hududunu da çizmiş bulunuyordu. 11 Kasım 1816'da bir başka görüşmede Avrupa'nın geleceği ile ilgili fikirlerini şöyle ifade eder: "Avrupa'daki büyük uluslar toplanmalı ve bir konfederasyon kurmalı. Süreç başladı bile."

Napoléon'un İstanbul'u sadece doğu rüyasının egzotik merkezi olması sebebiyle istemediği kendi beyanatında açıkça görülmektedir. İstanbul, jeo-stratejik konumu itibariyle Napoléon'un hayalini kurduğu Fransa'yı, Rus tehdidinden ayıran ve doğuya açılmasını sağlayan oldukça önemli bir noktaydı. Önce Mısır Seferi esnasında İstanbul'un potansiyelini görmüş, fakat aşamadığı engellere takılmış, güçlenip geri dönmek üzere Paris'e gitmişti. Daha sonra diplomasinin gücünü yeniden keşfetmiş, imparatorluğunun tesirini sadece askeri zaferlerle değil, aynı zamanda diplomatlar ordusuyla yayabileceğini görmüştü. 1802-1807 seneleri arasında İstanbul'da nüfuz sahibi olmak için ciddi diplomatik hamlelerde bulunmuştu. Fakat elbette Napoléon'un İstanbul'da varlığını sürdürmesine zemin hazırlayan yegâne kişi, III. Selim, tahttan indirilince bu sefer daha önce denediği fakat başarılı olamadığı iki metodu, yani askeri seferleri ve diplomasiyi tek bir potada eritip, ittifaklara yönelmişti. Napoléon'un doğu politikasında oynadığı büyük bir kumar olan Rus ittifakı ise, bir başka ittifak cambazının, İngiltere'nin müdahalesiyle sona ermişti. 1809 Kale-i Sultaniye Antlaşması Napoléon'u İstanbul'dan, doğu rüyasının bu ayağından ebediyen ayırırken, politikasının eksenini kuzeye, Rusya'ya çevirmesine sebebiyet vermişti.

Kaynakça

Archive National. 22 Kasım 1798. AF III/558, pl. 3759, no. 28-30.

Archive National. 14 Aralık 1798. AF III/562, pl. 3802.

- Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18020010.
- Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18070010.
- Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 192, fo. 99, 23 Ekim 1795 (1 Brumaire IV).
- Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondancepolitique, Turquie, C. 206, fo. 41, 23 Mart 1803 (2 Germinal XI)
- Bourrienne, Louis Antoine Fauvelet de. 1829. *Mémoires de M. de Bourrienne, ministre d'état; sur Napoléon, le directoire, le consulat, l'empire et la restauration*, C. II, Paris.
- Chronique Universelle 10 Frimaire VII/30 Kasım 1798.
- Clerq, Jules de. 1864. *Recueil des Traités de la France*, C. 2, Paris.
- Coquelle, Pierre. 1904. "l'Ambassade du Maréchal Brune a Constantinople (1803-1805), *Revue d'histoire diplomatique*, XVIII/1, Paris, s. 53-73.
- Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III. 1860. C. IV, Paris.
- Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III. 1860, C. V, Paris.
- Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III. 1861. C. VII, Paris.
- Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, 1862. C. XII, Paris.
- Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III. 1863. C. XIV, Paris.
- Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III. 1864. C. XV, Paris.
- Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III. 1870. C. XXXII, Paris.
- Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III. 1864. C. XVI, Paris.
- Djuvara, Trandafir G. 1914. *Cent Projets de Partage de la Turquie*. Paris.
- Dzavid, Dzanic. 2016. "The Civilizing Sea: The Ideological Origins of the French Mediterranean Empire, 1789-1870", Doktora Tezi, Cambridge: Harvard University Graduate School of Arts & Sciences.
- Ertekin, Ferdi. 2022. *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Firges, Pascal. 2017. *French Revolutionaries in the Ottoman Empire: Diplomacy, Political Culture, and the Limiting of Universal Revolution, 1792-1798*, Oxford: Oxford University Press.
- Gaffarel, Paul. 1890. *Campagnes du Premier Empire Succès et Revers (1809-1812)*, Paris.
- Gazette National ou Le Moniteur Universel 6 Messidor VII/26 Haziran 1799.
- Gazette National ou Le Moniteur Universel 17 Messidor VII/5 Temmuz 1799.
- Gazette National ou Le Moniteur Universel 19 Fructidor VII/5 Eylül 1799.
- Gazette National ou Le Moniteur Universel 6 Thermidor VII/24 Temmuz 1799.
- Kenney Jr, James J. 1977. "Lord Whitworth and the Conspiracy Against Tsar Paul I: The New Evidence of the Kent Archive", *Slavic Review* 36 (2): 205-219.
- La Meurthe, Boulay de. 1885. *L'Expédition D'Égypte Etude Sur Les Tentatives du Directoire Pour Communiquer Avec Bonaparte Le Secourir et Le Ramener*, Paris.
- Méneval, Claude-François de. 1894. *Mémoires pour servir à l'histoire de Napoléon Ier depuis 1802 jusqu'à 1815*, C. 2, Paris.

Napoléon Bonaparte ve İstanbul

- Munch-Petersen, Thomas. 2013. "The Secret Intelligence from Tilsitt in 1807", *Napoleonica la Revue* (18): 22-67.
- Paget, Arthur. 1896. *The Paget Papers Diplomatic and Other Correspondance* C. II, Londra.
- Savary, Anne Jean Marie René. 1828. Mémoires du Duc de Rovigo (M. Savary,) écrits de sa main pour servir à l'histoire de l'empereur Napoléon C. 2. Paris.
- Savary, Jacques. 1757. *Le Parfait Négociant, ou Instruction Générale pour tout ce qui regarde le Commerce de France & des Pays Etrangers*, C. I, Paris.
- Soysal, İsmail. 1999. *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Strickland, Lloyd. 2016. "Leibniz's Egypt Plan (1671-1672): from Holy War to Ecumenism", *Intellectual History Review* 26 (4): 461-176.
- Strong, John W. 1965. "Russia's Plans For an Invasion of India in 1801", *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes* C. 7: 114-126.
- Taillandier, Saint-René. 1875. "Le Général Philippe de Ségur Sa Vie et Son Temps III – Napoléon Dans L'Intimité et Dans les Grandes Crises Selon Ségur", *Revue Des Deux Mondes: Recueil de la Politique de L'Administration et des Moeurs*, C. 9: 99-144.
- Tatistceff, Serge. 1891. *Alexandre Ier et Napoléon d'apres leur correspondance inédite 1801-1802*, Paris.
- Testa, Ignace de. 1864. *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec Les Puissances Étrangères Depuis le Premier Traité Conclu en 1536 Entre Suleyman et François I Jusqu'a Nos Jours*, C. I, Paris.
- Tott, François Baron de. 1784. *Mémoire du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*, C. 4, Amsterdam.
- Tóth, Ferenc. 2002. "Égypte. La Double Mission du Baron de Tott à la fin de l'Ancien Régime", *Africa: Rivista trimestrale di studi e documentazione dell'Istituto italiano per l'Africa e l'Oriente* 57 (2): 147-178.
- Vagts, Alfred. 1967. *The Military Attaché*, New Jersey: Princeton University Press.
- Vandal, Albert. 1890. "Documents Relatifs au Partage de l'Orient, Négocié entre Napoléon et Alexandre Ier (Janvier-Juin 1808)", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique* (içinde), California: University of California Libraries: 421-470.
- Vandal, Albert. 1891. *Napoléon et Alexandre Ier, l'Alliance Russe sous le Premier Empire*, C. 1, Paris.
- Yazıcı, Tahsin. 1995. "Feth Ali Şah", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, C. 12, İstanbul, ss. 451-452.
- Yenidünya Gürgen, Süheyla. 2019. "Napolyon'un Şark Politikasını İhyâ Etmek: Horace Compte Sébastiani'nin İstanbul-Mısır Seyahatleri (1801-1802) ve Raporları", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ* (27): 89-125.
- Zwierlein, Cornel. (2020). "Mediterranean transformations: From the security of mercantilist trading empires to a modern security regime", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, C. 40: 323-366.

